
III

Darinka Ambrož
Gimnazija Jožeta Plečnika
Ljubljana

UDK [82:37.091.2/.3]:028.5

POMEN POUKA KNJIŽEVNOSTI V GIMNAZIJSKEM PROGRAMU

Prispevek se sprašuje o pomenu pouka književnosti v času, ko branje za mnoge dijake ni več vabljivo oziroma se jim zdi, da je treba v branje vložiti preveč navora in jim svet besed nadomešča svet podob. Kljub temu še vedno velja Konfucijeva misel o koristnosti učenja pesmi.

Ključne besede: pouk književnosti, šolski kurikulum, pomen branja, bralni užitek, sporazumevalne zmožnosti, učni načrt, literarna klasika

Zakaj se sploh spraševati o pomenu pouka književnosti v današnjem času? Zdi se, da je njegova vloga v šolskem sistemu urejena in da na načelni ravni družba podpira pomen branja in bralne kulture. Bližnje opazovanje resničnega stanja v šoli pa kaže, da dijaki vse manj berejo tiskano besedo, če pa že, dajejo prednost knjigam v angleščini in zabavnemu revialnemu tisku, prav zato je zavedanje, kako pomembna je književnost za razvoj človekove osebnosti in kako pomembno vlogo pri tem ima pouk materinščine v današnjem času, zelo pomembno.

Šolski kurikulum odkrito, še bolj pa prikrito, poudarja predvsem načelo učinkovitosti in uporabnosti, pogosto tudi na račun kakovosti znanja, predvsem pa kakovosti in vsestranskosti človekovega življenja. O tem priča tudi predlog posodobitve programa splošne gimnazije, kjer pouk književnosti ni omenjen niti z besedo.

Zdi se, da danes šola v poudarjeni težnji zagotoviti takojšnjo in praktično uporabnost znanj pozablja in potiska v ozadje svojo temeljno nalogo – to pa je prenos kulturnih in intelektualnih dosežkov človeštva na mlade. Proces vzgoje in izobraževanja bi

moral mlademu človeku pomagati polnejše uresničiti svojo človeškost. Ravno pri tem pa ima pouk književnosti skoraj neskončne možnosti in s tem tudi pomembno vlogo. Književnost namreč zajema človeško življenje v celoti; pouk književnosti odpira številna temeljna življenjska vprašanja in nagovarja učenca kot celoto – njegova čustva, razum in domišljijo in ga tako oblikuje v čustveno zrelost, sposobnost razumevanja drugih in sebe, etičnost, sočutje in doživljanje lepega. Ob tem pa učitelj književnosti naleti na vrsto težav. Dijaki, ki živijo v tako opevani informacijski družbi, vedo izredno malo o človeški preteklosti, ki je temelj tako sedanosti kot prihodnosti. Manko tega znanja pogosto nadomestijo pri pouku književnosti in tako bo kdo od današnjih dijakov morda nekoč zapisal, da se je vse, kar ve o slovenski preteklosti, naučil od Lojzeta Kovačiča, podobno kot je v nekem svojem pismu napisal Engels, da se je iz Balzaca naučil več o 19. stoletju kot iz vse zgodovine, ekonomije in statistike.

Izredno hitro se spreminjajo tudi bralne navade dijakov. Veliko jih je prepričanih, da v današnjem svetu književnost ni več koristna, branje pa zahteva po njihovem mnenju vse preveč nepotrebne napore in ni več v skladu s sodobnim diktatom časa in hitrih užitkov. Dijaki pogosto ne čutijo več prave potrebe po branju literarnih del, če že morajo kaj vedeti o književnosti, so na internetu vsi odgovori na razpolago v nekaj sekundah. Zelo veliko dijakov bere samo še, kar je predpisano za domače branje, a še pri tem, če se le da, najdejo bližnjice, saj jim internet in številni priročniki na videz olajšujejo napor branja in prihranijo čas. Brez napora, vloženega v branje, in umika od diktata časa, ki je značilen za današnje življenje, ni bralnega užitka. Brez njega pouk književnosti zgubi večino smisla, kar ga postavlja v paradoksalen položaj. Zdi se namreč, da sodobni svet stremi k temu, da bi lahko človek užival s kar najmanj napora, predpogoj za bralni užitek, ki je nujna sestavina dobrega pouka književnosti, pa je ravno napor, ki ga je treba vložiti v branje. Od učitelja tak odnos dijakov do književnosti, ki ga tako dogajanja v družbi kot celoten šolski kurikulum tiho in verjetno celo nezavedno utrujeta, terja zelo veliko vztrajnosti, potrpljenja in tudi skromnosti, ko skuša dijake s čudežno močjo besede prepričati, da je človek od nekdaj potreboval zgodbe, jezik domišljije, metafor in simbolov kot koncentrirano človeško izkušnjo, prostor srečevanja z drugim in drugačnim in tako tudi srečevanja s svojo enkratno človeško eksistenco, in da danes ni prav nič drugače. Pri tem mu pa lahko pomaga samo književnost. Če dijaki malo berejo v prostem času, je treba več brati med šolskimi urami. To je za učitelja nov izziv. Dijakom vse pogosteje onemogoča vstop v svet književnosti tudi to, da iz njihovega besednjaka izginja veliko besed. Leta sem bila navajena, da jih je očaralo, ko so primerjali podobo Beatrice v Dantejevi pesmi *Tako prijazna in krepostna zdi se moja draga* in Laure v Petrarkovem *Sonetu št. 61*. Pred nekaj leti pa sem prvič opazila kratek stik. Izkazalo se je namreč, da si dijaki predstavljajo Beatrice kot debelo. Ko sem skušala Beatricino krepost pojasniti s sopomenkama čednost in vrlina, njihova predstava ni bila bistveno jasnejša. Povedali so mi, da te vrednote v sodobnem svetu niso več prisotne, da pa bi bilo njim všeč, če bi bile. Izginjanje besed iz jezika pomeni, da iz sveta izginja tudi tisto, kar te besede poimenujejo.

V jezik pa vstopajo nove besede in besedne zveze, ki so bile še nedavno neznane ali v pomenskih zvezah, kot jih uporabljamo danes, skoraj nepojmljive, v življenje današnjih mladih pa usodno posegajo in nekatere od njih tudi pomembno označujejo današnji šolski kurikulum.

Oglejmo si nekaj takih besed in besednih zvez:

STARE IN NOVE BESEDE	
	INDIVIDUALNI INTERESI
	TRG DELA
	PRILOŽNOST
	ČLOVEŠKI VIRI
	PROŽNOST
	UČINKOVITOST
	TEKMOVALNOST
	ODLIČNOST
	KARIERNI NAČRT
	SNAPCHAT (Life's more fun when you live in the moment.)
KREPOST	KOMPETENCE
	INSTAGRAM
	POSTRESNIČNOSTNA DOBA
ČEDNOST	FUNKCIONALNA ZNANJA
	DELEŽNIKI
	UPORABNOST
VRLINA	INFORMACIJSKA DOBA (<u>digitalizacija</u>)
	NIVOJSKOST
	INOVATIVNOST IN USTVARJALNOST
	TRŽNA NIŠA
	AVTENTIČNO UČNO OKOLJE
	VEŠČINE
	UPORABNA ZNANJA
	FLEKSIBILNI PRISTOP
	UŽIVAJ
	BRBONČICE
	MISLITI POZITIVNO
	METULJČKI V TREBUHU

Če nove besede natančneje analiziramo, ugotovimo naslednje značilnosti: človek je razumljen kot nekaj mehanskega, pomembni so hitrost, učinkovitost, uporabnost in čutnost, življenje pa se spreminja v nenehni resničnostni šov.

Pouk književnosti seveda ni samotni otok, ampak je vpet v celotni šolski kurikulum, ki skoraj kot mantra ponavlja potrebo po inovativnosti in ustvarjalnosti, kompleksnosti dosežkov in uporabnosti znanja, ki naj bi bilo utemeljeno predvsem na interesu otrok, pozablja pa se, da inovativnosti in ustvarjalnosti, dveh najbolj izrabljenih in izpraznjenih pojmov v sodobnem šolstvu, ne more biti brez domišljije in znanja, ki bi ju morala dijakom zagotavljati prav šola. Interese današnje mladine narekujejo neskončno število stereotipov in diktat potrošniške družbe, ki jih dijakom ponuja sodobno življenje. Interese otrok bi morala usmerjati šola, in ne ravno obratno. Če bo šola preveč izhajala iz neposrednih interesov dijakov, bo zelo veliko dijakov zapuščalo šolske klopi neopremljenih za zadovoljevanje svojih lastnih prihodnjih potreb.

Prepričana sem, da je pouk književnosti v današnjem času še bolj pomemben kot kdaj koli prej, in ne delim mnenja z marsikaterim kolegom, ki misli, da bijemo izgubljeni boj, saj današnja družba ni več družba besede, ampak podobe. Še vedno verjamem v čarobno moč besed, saj je prav beseda tista, ki nas dela ljudi. O tem prepričljivo spregovori tudi eden mojih dijakov v uvodu svoje šolske naloge z naslovom *Satirična podoba slovenske družbe v Cankarjevih dramah*:

Ljudje od rojstva pridobivamo znanje. Že od prvih korakov smo oboroženi z nešteto informacijami, na podlagi katerih gradimo svojo osebnost, dogajajo se nam stvari, ki jih doživljamo zgolj mi in so zato za nas edinstvene in pomembne. Ključen korak za napredovanje in razvoj človekove osebnosti in človeštva nasploh je predajanje znanja, zmožnost izražanja pa je ena najpomembnejših človekovih sposobnosti. V današnjem času se pojavlja vedno več informacij brez prave vrednosti, namenjene so zgolj temu, da se z njimi zamotimo in da pozabimo na probleme, ki nas obdajajo. Ivan Cankar ni želel pozabiti na probleme, ki so se dogajali okoli njega niti ni dopuščal, da bi ostali pozabili nanje, zato jih je vedno znova opominjal s svojim satiričnim pisanjem. Satira pisatelju dopušča, da na prefinjen način izrazi svoje negativno mnenje o nekem problemu. Z njo želi v ljudeh spodbuditi kritično razmišljanje, da bi se rešili iz ječe, ki so jo sami zgradili ... (Jan)

Naloga učiteljev slovenščine je prav gotovo pomagati mladim izstopiti iz ječe sveta, ki postaja vse bolj površen in zbanaliziran, prav z močjo besede – in kje je moč besede večja kot v dobri književnosti? Največ škode lahko naredimo svojemu predmetu predvsem učitelji sami, če se ne zavedamo drugačnosti svojega predmeta in ga hočemo na vsak način priličiti navidezni objektivnosti drugih predmetov. Avtomatično učenje, ki ga spodbuja šolska kultura na videz objektivnega preverjanja s pomočjo testov izbirnega tipa ali besedil, ki jih dijaki zgolj dopolnjujejo, je pogubno za vse predmete, za pouk književnosti pa popolnoma nevzdržno. Poglejmo si primere.

Primer navodil za maturitetni šolski esej na maturi 2011 v priročniku, nastalem po anglosaksonskem vzoru, na podlagi odlomka iz knjige Gustava Flauberta *Gospa Bovaryjeva*, dokazuje, da kljub upravičenim in manj upravičenim kritikam maturitetnega izpita iz slovenščine ta predvideva branje med vrsticami, lastni razmislek in osebni odziv na prebrano.

PRIMERJAVA TESTNIH VPRAŠANJ IZ PRIROČNIKA IN MATURITETNE IZPITNE POLE

KJE SE EMA PRVIČ PREDA LEONU?

V hotelu.
V gostišču.
V cerkvi.
V kočiji.

EMA SE JE ZASTRUPILA

S/Z ...

... podganjim strupom.
... alkoholom.
... pokvarjenimi marelicami.
... rastlino špajko.

KDAJ JE CHARLES IZVEDEL ZA ŽENINO NEZVESTOBO?

To je vedel že od plesa pri markizu.
Na to ga je opozoril Homais.
Šele po njeni smrti.
Z Bertkino analizo DNK.

ROMAN SE KONČA TAKO, DA ...

... umre Ema
... umre Charles.
... gre Bertka služiti.
... dobi Homais odlikovanje.

RAZLAGALNI/INTERPRETATIVNI ESEJ

Gustave Flaubert: Gospa Bovaryjeva

Obisk na gradu Vaubyessard je pomembna prelomnica v življenju Emme Bovary. Kako živi Emma tik pred povabilom na ples? Kako doživi двореc, ljudi v njem in njihovo življenje? Primerjajte Emmine odnos do Charlesa in njegov odnos do žene, kot se kaže v odlomku. Ugotovite v dogajanju namige, ki napovedujejo, kakšno bo nadaljevanje njenega skupnega življenja. Razložite, kako je v odlomku izražena ironija in kako so ironične prvine vplivale na vaše vrednotenje dogajanja in oseb.

Pazite na jezik, zgradbo in slog svojega pisanja.

Esej naj obsega od 700 do 1000 besed.

Tudi primer¹ dopolnjevalne naloge iz elektronskih gradiv za slovenščino navdaja z dvomom o smislu tovrstnih nalog, četudi je njihova objektivnost nedvomna. A v čem je smisel te objektivnosti?

PRIMER DOPOLNJEVALNE NALOGE

Preglevo pripoved Matkova Tina si prebral za domače branje, zato ti zdaj ne bo težko izpolniti praznih polj.

Dopolni povzetek vsebine z manjkajočimi podatki.

Matkova Tina se je v aprilu leta odpravila na pot iz , da bi bila priča usmrtilve svojega , zaročenca Janeza Gradnika, ki so mu skupaj z drugimi uporniki sodili v . Može iz Tolminske so šli na pot , Tina pa je šla sama njimi. Bila je v mesecu nosečnosti in oče ji je prepovedal, da bi šla z njimi, zato se je odpravila naskrivaj. Matko je hodil z drugimi popotniki in je veliko , saj je bil in , ker bo njegova hči mati. Ker se je bal, da ga ne bo ubogala, jo je hotel skrit prestreči, a je in Tina je šla mimo njega. Ves čas si je predstavljala, kako bo Gradnika , kako se bo poslovila od njega. Pot je s težavo premagovala, a močna volja ji ni uplahnila. Na poti jo je obšla , a ni odnehala. Potem je zjutraj zaslišala glas , ki so oznanjali smrt upornikov. Četudi je bila prepozna, je nadaljevala pot. V mestu je iskala Janeza in našla je njegovo , ljudje pa so se zgražali in stražar jo je celo . Potem je stopila v , kjer je od utrujenosti zaspala. Zbudila se je šele zjutraj in kar tešča je šla na pot nazaj domov. Izčrpana pa je omagala in obležala na . Pričeli so se popadki in Tina je v grozi prosila milosti. Nenadoma se je prikazala in pomagala je Tini pri porodu. Mlada mati je , otrok pa je ostal . Pijan, zaskrbljen in jezen oče je šel mimo Tine , ne da bi jo našel.

¹ E-gradivo za slovenščino v gimnazijah in v poklicnih šolah: <<http://gradiva.txt.si/slovenscina/slovenscina-za-gimnazije-srednje-sole/3-letnik/ekspesionizem/ivan-pregelj-matkova-tina-db/>>.

Od nekdanj sem kot posebno kvaliteto slovenskega pouka književnosti doživljala njegovo vpetost v literarnozgodovinski razvoj in prepletanje slovenske književnosti s svetovno. Če uporabim misel Župančiča, je slovenski pouk književnosti, razen v kratkem času usmerjenega izobraževanja, dijake poučil tudi o tem, kako »iz veka v vek, iz roda v rod krvi gre tek, duh išče pot«. Prav ta na videz tradicionalna podoba slovenskega učnega načrta se izkazuje v današnjem času kot izrazito moderna. V zanimivi knjigi *Zapravljeno* beremo, da so v Angliji na podlagi enostranske obsesije, da bi za dijake napravili zgodovino manj dolgočasno in bolj relevantno za mlade (o dolgočasnosti tega predmeta naj bi pričale ankete, ki so jih izvedli med dijaki), iz kurikula odstranili kronologijo in občutek zgodovinskega razvoja, izkazalo pa se je, da tak pouk za dijake ni prav nič zanimivejši. Izgubili so zavedanje o pomenu preteklosti (Furedi 2016). Prav zato se mi zdi nekritična navdušenost nad poukom književnosti in obliko anglosaksonske mednarodne mature, ki naj bi postala vzor za slovensko nacionalno maturo, zgrešena. Smiselno je seveda sprejeti tuje dobre izkušnje, a hkrati se je treba zavedati odličnosti tradicije literarnega pouka na Slovenskem in lastne dobro razvite književne didaktike. Pri nas tako hvaljeni anglosaksonski model je deležen hudih kritik lastnih strokovnjakov. Ilustrativna je huda, a upravičena kritika pedagoških strokovnjakov, ki menijo, da preverjanje znanja o Shakespearovih dramah učencem spodkopava samozavest in jim vliva tesnobo, zato bi se bilo najbolje temu kar izogniti in tako mladostnike prikrajšati za bogastvo in večplastnost Shakespearovega umetniškega sveta. Tragikomično je, da se tako oženje intelektualnih pričakovanj opravičuje z dobrobitjo otroka in s krepitvijo njegove samozavesti. Zelo podobno je bilo tudi pri nas že slišati iz strokovnih krogov, da je Prešeren za današnje dijake prezahteven, saj ne razumejo več ne besedišča ne metaforike njegove poezije.

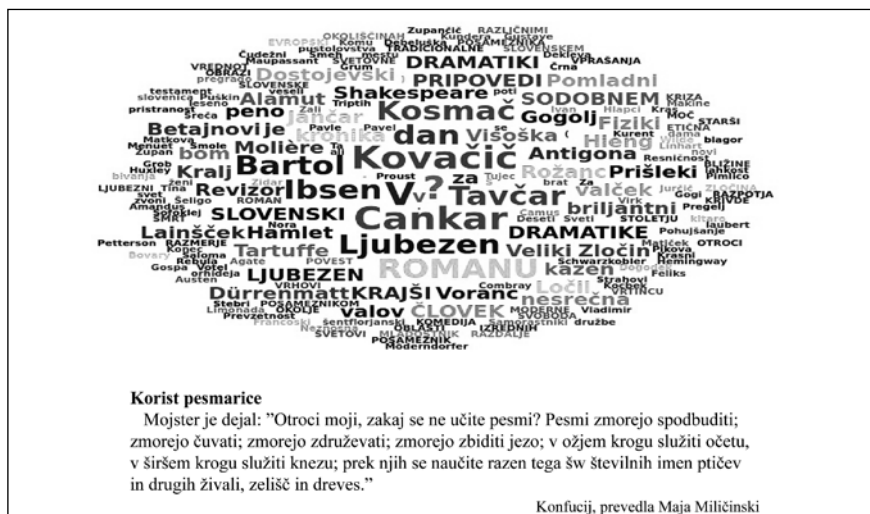
Sodobne pedagoške teorije ugotavljajo, da je učni uspeh učencev bolj odvisen od njihovih sporazumevalnih kot od njihovih kognitivnih zmožnosti. Prav pouk književnosti lahko bistveno pripomore k boljšemu obvladovanju tako govornega kot pisane besede. Ob tem se poraja vprašanje o smotrnosti ostre delitve jezikovnega pouka od književnega, ki je značilen za sedanji učni načrt. Kolikor vem, se tvorca učnih načrtov za jezik in književnost v procesu njihovega nastajanja nismo srečali niti enkrat, in posipam se s pepelom, da tega takrat nisem doživela kot nekaj zelo problematičnega. Kot rešitev iz menda neustreznega strukturalnega pristopa k poučevanju jezika je prevladala jezikovna pragmatika. Zelo poudarjeno mesto v učnem načrtu imajo stalne besedilne vrste, ki naj bi dijake naučile veščin, potrebnih za vsakdanje življenje (tako otroci v četrtem razredu pišejo prošnje, na gimnaziji se učimo pisanja javnih in uradnih vabil, reklamacij itn.), učenci se spoznajo s teorijo nadpovedne skladnje, a žalostna resnica je, da dolgočasne besedilne vrste, katerih oblika se nenehno spreminja in mnoge tudi izginjajo iz rabe, prav nič ne pripomorejo k boljši opismenjenosti dijakov. Ob vsem tem drilu, ki je za dijake skrajno dolgočasen, danes namreč pisno in ustno izražanje dijakov ni boljše kot nekdanj, prej obratno. Dobro opismenjen dijak pa se o obliki teh besedilnih vrst, ko jih v življenju potrebuje, v minuti pouči s pomočjo svetovnega spleta, besednega zaklada, ki ga pridobiš z branjem kvalitetne književnosti, pa ne moreš pridobiti na hitro.

Dvomljivo je tudi zavzemanje nekaterih, resda posameznih strokovnjakov, za uvedbo nivojskega pouka slovenščine. Tudi nivojskost postaja neke vrste čudežna palčica, ki naj bi, ne glede na slabe izkušnje iz osnovne šole, rešila vse probleme gimnazijskega izobraževanja. Informacije o poskusih nivojskega poučevanja slovenščine kažejo, da je tako imenovana osnovna raven izredno osiromašena, višja raven pa ostaja podobna tisti, ki zdaj velja za vse dijake, čeprav naj bi bil cilj za obe skupini enak, razlikovala pa naj bi se le pot. Nelogično je, da se ni vzporedno s poskusom dvonivojskosti analiziralo, kaj bi pomenilo za napredek dijakov, če bi del pouka slovenščine potekal v manjših skupinah in bi imeli dijaki več možnosti izraziti svoje misli, dobili pa bi tudi več povratnih informacij o svojih pisnih izdelkih. Uvajanje različnih nivojev pri pouku slovenščine bi prav gotovo okrnilo zlasti pouk književnosti, hkrati pa bi bila to huda nezaupnica pedagoške stroke sama sebi. Velika večina dijakov lahko v procesu izobraževanja znatno napreduje, če učitelj od njih dovolj pričakuje in če dovolj pričakujejo sami od sebe in obratno: vzrok za slab uspeh je pogosto nizko pričakovanje.

Tudi dilema izbire med mladini recepcijsko bližjimi besedili pri pouku in literarno klasiko je zgolj navidezna, potrebno je seveda oboje. Izkušnja pa potrjuje, da zna literarna klasika tudi današnje mladostnike zelo pritegniti in čustveno angažirati, npr. Puškinov Črni šal, *Oliver Twist*, ki se mi je še nekaj let nazaj zdel primeren le za osnovno šolo, spet pritegne srednješolce, Shakespearovi soneti, Kosovelove pesmi, Ibsenovi *Strahovi*, Sartrova *Zaprta vrata*, Grumov *Dogodek v mestu Gogi* ...

Prihodnost pouka književnosti je odvisna predvsem od usposobljenosti učiteljev slovenščine, njihovega poznavanja svojega predmetnega področja, a seveda tudi od njihove lastne ljubezni do književnosti.

Namesto sklepa naj v razmislek ponudim besedni oblak, ki prikazuje bogastvo avtorjev in literarnih del, obravnanih na maturi od 1995 do 2016, Konfucijeva misel o koristnosti književnosti iz 5. stoletja pr. Kr. pa ostaja aktualna tudi danes.

Viri

Flaubert, Gustave, 2010: *Gospa Bovaryjeva*. Ljubljana: DZS. 91–94.

Konfucij, 2011: Korist pesmarice. *Branja 1*. Ljubljana. DZS. 42.

Literatura

E-gradivo za slovenščino v gimnazijah in v poklicnih šolah. <<http://gradiva.txt.si/slovenscina/3.letnik/>>. (Dostop 12. 2. 2017.)

Frank, Furedi, 2016: *Zapravljeno. Zakaj šola ne izobražuje več*. Ljubljana: Krtina.

Peteh, Jan, 2016/17: Satirična podoba slovenske družbe v Cankarjevih dramah. Odlomek iz šolske naloge. Gimnazija Jožeta Plečnika, Ljubljana (rokopis).